

3. Вебер М. Государство і суспільство. Нариси соціології розуміння / Макс Вебер; з нім. пер. М.Кушнір. – К.: Вид-дім «Всесвіт», 2012. – 1112 с.
4. Вехи экономической мысли. Т. 1. Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В. М. Гальперина. – СПб.: Экономическая школа., 2000. – 380 с.
5. Гусейнов А.А. История этических учений: Учебник / Под ред. А.А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2003. – 911 с.
6. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Эмиль Дюркгейм // Под ред. В. А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – 399 с.
7. Московичи С. Как создаются боги / Серж Московичи // Психологическое обозрение. – 1997. - №2 (5). – С.54-64.
8. Парето В. Социалистические системы / Вильфредо Парето. – М.: Директ-Медиа. 2007. - 131 с.
9. Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкотт Парсонс. – М.: Академический проект. 2000. – 800 с.
10. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
11. Саймон Г. Рациональность как процесс и продукт мышления / Герберт Саймон // THESIS. – 1993. – Вып. 3. – С.16–38.
12. Саймон Г.А. Теория принятия решений в экономической теории и науке о поведении / Герберт Саймон // Теория фирмы. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – С. 54–72.

Отримано 02.10.2014 р.

УДК 316.733

Скокова Л.Г. °

Институту соціології НАН України, старший науковий співробітник, кандидат соціологічних наук, доцент

СТРУКТУРНІ ОБМЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена розгляду можливостей вивчення структурних обмежень культурно-дозвіллевих практик шляхом аналізу усталених теоретико-методологічних підходів в цій царині, а також через аналіз динаміки ситуації в сфері культури і дозвілля в українському соціумі на основі даних моніторингових спостережень Інституту соціології НАН України.

Ключові слова: структурні обмеження дозвілля, бар'єри культурно-дозвіллевих практик, соціологічний моніторинг, динаміка участі в культурі

Статья посвящена рассмотрению возможностей изучения структурных ограничений культурно-досуговых практик. Проанализированы теоретико-методологические подходы в этой сфере, а также динамика ситуации в сфере культуры и досуга в украинском социуме на основе данных мониторинговых наблюдений Института социологии НАН Украины.

Ключевые слова: структурные ограничения досуга, барьеры культурно-досуговых практик, социологический мониторинг, динамика участия в культуре

The article considers the possibilities of studying the structural constraints of cultural and leisure practices. The theoretical and methodological approaches in this area, as well as the dynamics of the situation in the sphere of culture and leisure in the Ukrainian society on the basis of monitoring observations of the Institute of Sociology of NAS of Ukraine are analyzed.

Keywords: obstacles participation in culture, leisure structural constraints, barriers of cultural leisure practices, sociological monitoring, dynamics of participation in culture

Актуальність проблеми. Звичний погляд на нормально функціонуючий соціум передбачає наявність умов для залучення громадян в сферу культури, дозвілля, рекреації. Право на відпочинок, участь в культурі, освіту громадян держави є ознаками модерного суспільства, закріплені в конституціях і увійшли в

повсякденне життя цивілізованих країн. Проте зрозуміло, що дотримання цих прав залежить від соціально-економічних умов, рівня добробуту представників різних соціальних страт, соціальної і культурної політики в державі тощо. Ці контексти є специфічними для кожної країни; погіршення соціальних стандартів поглиблює соціокультурні нерівності різного штибу, а з ними – напругу і конфлікти. Моніторинговий аналіз соціокультурних нерівностей в суспільстві, особливо такому, що знаходиться в стані перманентної кризи, є актуальним завданням для вітчизняної соціології, а також управлінців у сфері державної соціальної і культурної політики (звісно, якщо ця політика орієнтована на недопущення зниження культурних і соціальних стандартів). Ці проблеми час від часу опиняються в центрі уваги вітчизняних соціологів, які на основі аналізу соціологічних даних окреслюють стан і динаміку доступу населення до тих чи інших культурних благ [див. зокрема: 1; 2; 3; 4; 5].

Метою даної статті є комплексний розгляд можливостей вивчення структурних обмежень культурно-дозвіллевих практик шляхом аналізу усталених теоретико-методологічних підходів в цій царині, а також через аналіз динаміки ситуації в сфері культури і дозвілля в українському соціумі на основі даних моніторингових спостережень Інституту соціології НАН України.

Підходи до емпіричного вивчення структурних обмежень культурно-дозвіллевих практик

В дослідженнях дозвілля, вільного часу, участі в культурі домінують позицію історично посідають об'єктивістські, структурно-функціональні підходи. Основні проблеми, які вивчаються, пов'язані з обсягом і місцем дозвілля/вільного часу у структурі життєдіяльності представників різних соціальних груп, функціями дозвілля, обсягом і регулярністю культурно-дозвіллевих, рекреаційних занять різних соціальних груп населення (вікові, гендерні, професійні, етнічні групи тощо), мотивами дозвіллевих занять, причинами, які перешкоджають/не дозволяють практикувати бажані взірці проведення дозвілля і участі в культурі, рівнем задоволеності рекреаційно-дозвіллевими і культурними практиками, динамікою участі населення в дозвіллі та рекреації. Дані, залежно від мети дослідження, отримують переважно за допомогою кількісних технік – репрезентативних опитувань, лонгітюдних досліджень, бюджетів часу; останніми десятиліттями дедалі популярнішими стають якісні техніки.

З 1960-х років здійснюються регулярні репрезентативні обстеження участі населення в дозвіллі, культурі, спорті науковцями багатьох країн світу. Вони проводяться у двох основних формах: ґрунтовані на дослідженні активності (*activity-based*) або на дослідженні бюджетів часу (*time-based*). Бажано, щоб такі обстеження мали моніторинговий характер, дозволяючи порівнювати дані, встановлювати тенденції, пов'язані із змінами культурно-дозвіллевих взірців, що виникають під впливом різноманітних факторів – соціальних, економічних, інвайроментальних, демографічних. Таких даних потребують урядові, адміністративні інституції для прогнозування змін у сферах дозвілля, рекреації, туризму, мистецтва тощо. І в західних, і в соціалістичних країнах репрезентативні обстеження з початку їх проведення створювали базу даних для ухвалення рішень у сфері соціальної і культурної політики, хоча й під різним ідеологічним забарвленням. Як пише один із засновників бюджетних досліджень у радянській соціології В. Патрушев, соціальним замовленням на проведення досліджень

бюджету часу в 1960-і роки стали пошуки резервів зростання продуктивності праці за рахунок зменшення втрат робочого часу (компенсація скорочення робочого дня), а також пошук способів збільшення і «раціонального» використання вільного часу [6]. Масштабні бюджетні дослідження радянської соціології у 1990-і роки припинилися, на сьогодні традиція підтримується в деяких регіонах Російської Федерації зусиллями ентузіастів [7].

В інших країнах цей напрям розвивається і навіть отримує нове життя за умов можливості створення масштабних баз даних для повторного аналізу. Так, у 2002–2003 роках Євростат, заклад статистики ЄС, здійснив компіляцію даних досліджень бюджету часу 13 європейських країн, які проводилися незалежно одне від одного в період 1999–2001 років. Удалося досягти певного узгодження даних, тому що більшість країн використовувала стандартизований кодувальний опитувальник «Європейський бюджет часу». Відповідно цю базу даних використовують і з метою вивчення ситуації в сфері культури і дозвілля [8]. На базі Інституту соціальних і економічних досліджень Університету Есекс у Великобританії здійснюється Міжнародне дослідження бюджету часу (MTUS – Multinational Time Use Study) [9].

У кількісних дослідженнях активності використовуються опитувальники для того, щоб зібрати інформацію, чи брали участь індивіди за певний проміжок часу – тиждень, місяць, рік (*reference period*) у якихось видах активності. Так, у моніторинговому проекті «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України відслідковується активність населення у вільний час упродовж тижня [10, с. 607–609]. Дані, які збираються з 1992 р., дають можливість аналізувати структуру дозвілля населення країни в цілому і різних соціальних груп, динаміку культурно-дозвіллевих практик тощо. В дослідженнях цієї проблематики відділом соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України 1994, 1997, 2000 років (керівник проектів: А.Ручка) фіксувалися обсяг та інтенсивність занять на дозвіллі [11; 12, с. 259–289].

Розглянемо дослідницький потенціал вивчення активності на прикладі північноамериканської соціології дозвілля. Одним із перспективних і добре розроблених напрямів у ній є *дослідження «обмежень»* (constraints) дозвілля. Завданням цього підходу, як його бачить один із провідних представників, канадський соціолог Е.Джексон, є «дослідження факторів, які обмежують формування дозвіллевих преференцій і/або гальмують, не дозволяють брати участь у дозвіллі й отримувати від нього задоволення (на думку дослідника, і/або у сприйнятті, переживанні індивідом)» [13, с. 62]. Цей підхід починає формуватися в північноамериканській соціології на початку 1980-х років. На перших етапах домінували емпіричні розвідки на базі репрезентативних опитувань і аналіз зводився до пошуку “бар’єрів” відпочинку і рекреації. Наявність/відсутність перешкод мала пояснювати, чому індивід бере участь у певних культурно-дозвіллевих заняттях або не робить цього. Структурні бар’єри трактувалися як посередник між преференціями, бажаннями, вимогами до дозвіллевої активності та участю/не-участю в тих чи тих видах дозвілля. Поступово на початку 1990 років понятійно-аналітичний апарат підходу розширюється, зокрема, поняття “бар’єри” змінюється на більш широке – “обмеження”, що дозволило охопити ширше коло факторів, які обумовлюють поведінку на дозвіллі. Також спостерігається відхід від аналізу “участі в дозвіллі”

на користь ширшого розуміння – дозвілля пов'язують не лише з активністю/діяльністю і вільним часом, а із досвідом дозвілля, його переживанням, суб'єктивним сприйняттям. Ці зміни були зумовлені і появою критичних статей, розгортанням дискусій у колі північноамериканських дослідників дозвілля у 1990 рр. Критика була спрямована проти засилля соціопсихологічних пояснень дозвіллевої поведінки, домінування кількісних способів збору й аналізу даних, а також прикладного і дескриптивного характеру досліджень, недооцінки альтернативних теоретико-методологічних підходів – інтерпретативних, критичних [14; 15].

У колективній монографії «Обмеження дозвілля» за редакцію Е.Джексона підбито певні підсумки щодо переваг, недоліків, перспектив цього підходу [16]. Серед досягнень «парадигми обмежень» указуються, зокрема, такі: вирізняє три види факторів, що можуть обмежувати участь у дозвіллі, – структурні, особистісні, міжособистісні; доведено, що обмеження впливають не лише на участь/не-участь у дозвіллі, а і на формування преференцій, бажань, рефлексії індивідів у цій сфері; визначено набір основних обмежуючих факторів, які стабільно фіксуються в різних обстеженнях, та їх ієрархію: 1) матеріальні витрати на участь у дозвіллі; 2) нестача вільного часу; 3) доступність і якість технічного оснащення дозвілля, культурних продуктів, відповідних закладів тощо; 4) соціальна ізоляція; 5) рівень персональних умінь і здібностей. Інтенсивність відчуття обмежень виявляється різною мірою серед представників різних соціальних груп, але немає таких груп, які не відчували б ці обмеження. Кожна група характеризується своєрідною комбінацією обмежень. Наприклад, для молодих людей важливими є проблеми з налагодженням особистих стосунків, нестачею фінансів. У групі людей середнього віку важливішими є проблеми нестачі вільного часу, зростання обсягу сімейних обов'язків. Для людей старшого віку проблема вільного часу відступає, але з'являється проблема соціальної ізоляції. На додачу до віку ефекти перешкод/бар'єрів модифікуються іншими особистісними і соціальними факторами, такими як розмір родини та її структура, гендер, дохід, етнічність/раса. Вирізняє типологію моделей поведінки у відповідь на обмеження: 1) люди, які відмовляються від бажаної активності (реактивна відповідь); 2) люди, які, незважаючи на досвід обмежень, не зменшують чи не змінюють іншим чином свою участь – успішна проактивна відповідь; 3) люди, які беруть участь у бажаній активності, але іншим чином (частково успішна проактивна відповідь).

Серед новацій підходу вирізняють зростання уваги дослідників до проблеми застосування людьми інноваційних стратегій (негоціацій), що дозволяють елімінувати обмеження, знаходити позитивні моменти у своєму становищі, модифікувати свої взірці дозвілля, «обігрувати» їх, а не сприймати з покорюю, як даність. Напрямок вивчення негоціацій у сфері дозвілля виокремився переважно на підставі якісних досліджень соціально вразливих груп населення (жінок, іммігрантів, інвалідів тощо). Зокрема, це стратегії пошуку дешевших можливостей задовольняти свої потреби в певних видах дозвілля, знаходження на них додаткового часу за рахунок зміни розпорядку роботи, виду зайнятості тощо. Було вирізняє когнітивні та поведінкові стратегії негоціацій, побудовано їх типологію. Новим для цього типу досліджень є більш чітке усвідомлення

важливості врахування соціального контексту на мікрорівні (індивідуальне життя) і макрорівні (суспільство) для розуміння обмежень дозвілля та їх наслідків.

Структурні перешкоди залучення до культури та рекреації в Україні:
динаміка ситуації

В Україні, як і в багатьох інших транзитивних країнах, доступність багатьох культурних благ, реалізованість бажаних моделей дозвілля і культурних прав громадян часто залежать від об'єктивних умов – соціально-економічної і політичної ситуації в країні, спрямування і ефективності соціальної та культурної політики, загального морально-психологічного клімату тощо. Серед *основних обмежень / перешкод*, які заважають повноцінно відпочивати і розважатися, опитувані у 2013 р. назвали передовсім нестачу власних коштів (68%), відсутність вільного часу (28%), високу ціну на квитки в заклади культури і дозвілля (26%), стан здоров'я (14%). Серед інших причин фігурували відсутність відповідних закладів (8%), низька якість послуг (6%). Фінансові труднощі і нестача вільного часу вирізнялися в якості основних бар'єрів і в опитуванні 2007 р.; актуальнішими вони є для респондентів молодшого і середнього віку, тоді як стан здоров'я як перешкоду повноцінному дозвіллю обирають частіше люди старшого віку (Рис.1).

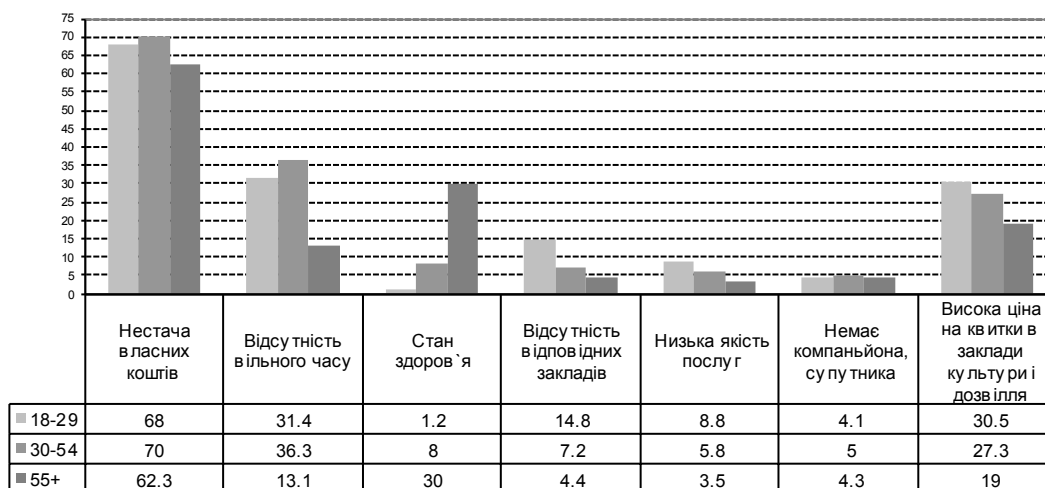

Рисунок 1. - Вікові відмінності бар'єрів повноцінного відпочинку і розваг, 2013 (% , N=1800)

Аналіз даних щодо обсягу культурно-дозвіллевих практик різних за матеріальним становищем соціальних груп показує, що частка тих, хто не бере участь в тих чи тих видах занять, зростає відповідно із зниженням рівня доходу [17]. Серед населення домінує *домашній взірець проведення дозвілля*, що актуалізує питання оснащеності домівки відповідними приладами, комунікаціями, які дають змогу включатися до медіа-практик, споживати різноманітні інформаційні, культурні продукти. За роки моніторингових спостережень кольоровий телевізор став звичайним елементом побуту майже кожної родині, частка власників зросла з 65% у 1994 р. до 92% з 2010 р. Відеоапаратура для перегляду фільмів теж ставала доступнішою (з 10% 1994 р. до 34% у 2010 р.), але її, як і магнітофони, радіоприймачі замінюють цифрові прилади, отже кількість подібного обладнання знижується. Частка власників комп'ютера за останні 12 років зросла від 5% до 57%. В селі його мають майже 44% опитуваних, в малому і середньому місті – не менш, ніж в кожній другій родині, у великих містах – 64 – 72% власників. Протягом року витрачали гроші на придбання

мобільного телефона, смартфона 19% респондентів, комп'ютера, ноутбука, нетбука – 7,5%, електронних книг, рідерів, планшетів – 4% (2013 р.). Така інформаційно-комунікативна оснащеність розширює можливості доступу і діапазон культурних практик, сприяє розмиванню кордонів між заняттями у приватному і публічному просторах. Ці практики першою чергою входять в побут молоді, саме серед цієї вікової групи найвища частка власників комп'ютерів, але динаміка позитивна серед всх вікових груп.

В публічному просторі одним із значущих факторів, який диференціює доступ до бажаної участі в дозвіллі, залученні до культурних благ, зостається *тип поселення*, в якому проживають респонденти [18; 19]. Культурна інфраструктура, комунікаційні технології розвинені дуже нерівномірно в нашій країні, отже, можливості участі в практиках, які б перебігали у стаціонарних закладах культури і довілля, зменшуються мірою зменшення розміру населеного пункту, віддаленості його від великих міст. У розвинених економічно країнах вертикальні поділи «центр – периферія», «столиця – провінція» відходять в минуле. В Україні, за статистичними даними, відвідування населенням закладів культури і мистецтв порівняно із 1990 роком, значуще зменшилося. Так, протягом 1990 року відвідування музеїв становило 61%, 2000 р. – 32%, 2011 року – 48% (Табл. 1). Удвічі за два десятиліття зменшилася відвідуваність театрів, утричі – концертних організацій. Щодо відвідування кіносеансів, зміни є радикальними і нині відвідуваність становить 33 на 100 осіб, тоді як 1990 р. ця цифра була 1062. Цю тенденцію фіксують й інші дослідники, підтверджуючи на основі даних статистики істотні структурні зрушення в культурній сфері країни і окремих регіонів останніми десятиліттями [20].

Таблиця 1 - Динаміка відвідування населенням закладів культури і мистецтв в Україні

<i>Відвідування закладів на 100 осіб</i>	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
музеїв	61	34	32	40	47	48	49	49
театрів	34	16	11	13	14	15	15	15
концертних організацій	29	14	8	9	9	9	10	10
демонстраторів фільмів	1062	69	12	22	20	33	35	30

Джерело: [21, с.10].

Дані офіційної статистики свідчать про зменшення в країні загальної кількості бібліотек (з 25,6 тис. 1990 р. до 19,1 тис. 2013 р.), закладів культури клубного типу (з 25,1 тис. до 18,5 тис.), кіноустановок (з 27,2 тис. до 1,6 тис.) [21, с.9]. У сільській місцевості клуби і бібліотеки були осередками доступу до літератури, преси, мистецтва. Хоча мережа бібліотек в сільській місцевості розгалужена, видача книжок та журналів у розрахунку на 1 читача є нижчою: 20 одиниць порівняно із 26 у міських поселеннях. Враховуючи, що переважна кількість клубів зосереджена у сільській місцевості, скорочення цих закладів та місць в них торкається саме сільських жителів.

Підтвердженням культурної нерівності є ситуація відсутності у життєвому досвіді респондентів фактів перебування в тих чи інших закладах культури, сприйняття «наживо» мистецьких творів (Табл.2). Серед жителів невеликих

міст/сілчан 55–60% відповіли, що жодного разу не були у театрі опери і балету; 51–56% – на концерті класичної музики, джазу; 34–47% – на художній виставці; 30–36% – у драмтеатрі; 28–30% – на концерті народної пісні, 17–33% на концерті естрадної пісні. Частка подібних відповідей серед мешканців великих міст із кращою культурною інфраструктурою є порівняно нижчою. Кожен десятий з опитуваних сілчан ніколи не бачив кінофільм на широкому екрані, по 16% – не були ні в музеї, ні в цирку. У театрі опери і балету не бував кожен четвертий респондент із вищою освітою, і кожен другий – із неповною середньою освітою. В цьому закладі були 58% серед тих, хто за самооцінкою віднесли себе до середнього класу, і 49% – серед тих, хто не причислив себе до такого класу; подібний розподіл спостерігається й щодо відвідування концертів класичної музики. На придбання білетів до театру, філармонії /на концерти популярної музики витрачали гроші 10% представників середнього класу (за самооцінкою) і лише 3–4% опитуваних з тих, хто себе не вважають себе середнім класом. Ці приклади підтверджують, що соціоструктурні відмінності у доступі до публічних закладів музичної культури зберігають свою вагу в сучасному українському суспільстві. Таким чином, для багатьох мешканців країни проблема змістовного вибору між складними й масовими продуктами культури у публічних закладах дозвілля не є актуальною – їм недоступні за фінансовими, інфраструктурними причинами й ті, і інші.

Таблиця 2 - Поселенські диференціації незалученості до культурних практик, 2013 р. (%)

Жодного разу у житті не відвідував...	За вибіркою	Тип поселення			
		Київ	Велике місто	Невелике місто	Село
Концерт класичної музики, джазу	47,7	40,8	38,3	51,0	55,6
Театр опери та балету	47,3	28,6	31,3	55,2	59,5
Виставка живопису, скульптури, художньої фотографії	34,7	19,4	25,3	34,1	47,2
Концерт народної (фольклорної) пісні, танцю	28,8	32,7	27,9	28,5	29,6
Драматичний театр	26,7	14,3	15,4	30,9	36,2
Естрадний концерт (в т.ч. концерт популярної музики)	19,7	5,1	11,3	17,1	32,6
Музей	9,4	2,0	5,3	8,0	15,8
Цирк	7,3	1,0	2,6	3,6	15,9
Кінотеатр	5,6	1,0	2,2	4,0	10,6
Бібліотека	5,0	1,0	4,8	3,0	7,3
Важко відповісти	3,7	–	1,4	3,0	6,8
У всіх цих закладах був принаймні один раз	29,1	38,8	41,2	26,1	18,3

Вікові відмінності показують в багатьох випадках вищу частку відповідей молоді щодо не-відвідування тих чи інших закладів культури жодного разу. Система організованого виїзду школярів до обласних центрів, де можна познайомитися з театральною, оперною, художньою творчістю «наживо» відійшла в минуле разом із радянськими часами, отже сучасне покоління проходить процес культурної соціалізації в гірших умовах порівняно із батьками.

Загалом серед населення сприйняття ситуації в сфері дозвілля і відпочинку змінилося на краще порівняно з 1990-ми роками. В 1994 році частка тих, хто негативно оцінював зміни умов відпочинку і дозвілля протягом року, становила 50%, в 2002 р. – 33%, в 2012 р. – 27% .

Подібна ситуація і в оцінці можливостей доступу до культурних благ. В 1994 р. було 42% тих, хто відмічав погіршення умов в цій сфері, в 2002 р. – 25%, в 2012 р. – 23%. Умови відпочинку під час відпустки протягом року погіршилися на думку 65% респондентів в 1994 р., 40% – в 2002 р. і 32% – в 2012 р. Разом з тим частка оптимістичних відповідей за всіма цими позиціями є дуже невеликою (4–6% 2012 р.) і більш характерною для молоді; переважна більшість респондентів обирають останніми роками нейтральний варіант “зосталися незмінними”. Економічна криза останніх років погіршила оцінки ситуації в сфері дозвілля, відпочинку і споживання культури.

Іншим індикатором задоволення потреб у відпочинку і дозвіллі слугують відповіді на питання, чи вистачає індивіду певних життєвих благ.

Таблиця 3 - Динаміка незадоволеності рекреаційних потреб, %

Не вистачає...	Роки					
	1996	1998	2002	2006	2010	2013
Повноцінного дозвілля	53,5	53,3	51,6	41,4	45,7	46,8
Можливості повноцінно проводити відпустку	–	68,0	65,1	52,9	58,8	58,9

Порівняно із серединою 1990-х рр. частка тих, кому не вистачає рекреаційних благ дещо зменшилася, але зостається доволі великою: біля 60% не можуть провести відпустку так, як їм хотілося б, майже кожен другий не вважає своє дозвілля повноцінним. Задоволені тим, як вони проводять вільний час (вистачає повноцінного дозвілля) 22–25% респондентів, серед яких переважають особи молодшого віку, вищого матеріального статусу.

Висновки. Отже, підхід структурних обмежень на основі аналізу даних статистики, щоденникових досліджень, моніторингових репрезентативних опитувань дозволяє зрозуміти основні дисбаланси в сфері залучення до культури і проведення дозвілля. В Україні за оцінками самими людьми тих соціальних змін, які відбуваються в суспільстві останніми десятиліттями щодо можливостей повноцінної участі в культурному житті, проведенні дозвілля можна бачити, що умови культурної активності й рекреації суттєво покращилися в порівнянні з 1990-ми роками, але разом з тим стали критичніше оцінюватися після 2005–2006 рр. Негативна динаміка оцінок можливостей відпочинку та дозвілля після роботи, участі в культурному житті, відпочинку під час відпустки зростає за цей період на 7–12%, у той час як позитивна динаміка знизилася на 3–5%. Більшість населення продовжує відчувати дефіцит у задоволенні культурних і рекреаційних потреб. Повноцінного дозвілля вистачає лише третій частині молоді й чверті у середній і старшій вікових групах. В умовах усе більшого «одомашнювання» й медіатизації дозвілля відбувається розширення інформаційно-технологічної доступності культурного споживання. Проте суттєвим залишається чинник відсторонення значної частини населення від публічних культурних заходів (театрів, музеїв, виставок, бібліотек), більшої спрямованості на пасивні й обмежені форми відпочинку й дозвілля, що залежить, насамперед, від економічного статусу громадян, місця їхнього проживання. Більшість молоді і зрілих людей продовжує

відчувати дефіцит у задоволенні культурних і рекреаційних потреб через фінансові труднощі й відсутність часу, люди похилого віку – через стан здоров'я. В умовах соціально-економічних і політичних криз такі дефіцити лише підсилюються.

Список використаних джерел

1. Костенко Н. Медиа-классы или коды неравенства // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 2.
2. Куценко О. Статус культурных неравенств в современной социологии // Новые социальные неравенства / Под ред. С.Макеева. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2006. – С. 43–72.
3. Ручка А. Статусна стратифікація і культурне споживання / А. Ручка, Л.Скокова // Соціологія в ситуації соціальних невизначеностей: Тези допрвідей учасників I Конгресу Соціологічної асоціації України. – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2009. – С.149.
4. Цимбалюк Н. Концептуальні засади дослідження вільного часу та дозвілля сучасного українського суспільства / Н.Цимбалюк // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес соціологічної асоціації України. Тези доповідей. Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2013. – С. 534–536.
5. Шульга Р. Тенденції художнього споживання в сучасній Україні/ Р.Шульга // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В.Ворони, М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2012. – С. 446–454.
6. Патрушев В.Д. Изучение бюджетов времени в России в XX в. / Патрушев В.Д., Артемов В.А., Новохацкая О.В. // Социологические исследования. – 2001. – № 6. – С.112–120.
7. Патрушев В.Д. Бюджеты времени различных социальных групп и территориальных общностей / В.Д.Патрушев // Социология в России. – 2-е изд. – М.: ИС РАН, 1998. – 696 с.
8. Cultural Statistics. Eurostat Pocketbooks. Eurostat - Statistical Office of the European Communities, 2007. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/publications/collections/pocketbooks>] Last access: 2014. – Title from the screen.
9. Sullivan O. Cross-national changes in time-use: some sociological (hi)stories re-examined / O.Sullivan, J.Gershuny // The British Journal of Sociology. – 2001. – Vol. 52. – № 2. – P.1–9.
10. Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони., д.соц.н. М.Шульги. – К.: ІС НАН України, 2012.
11. Ручка А.О. Мас-медіа і культура в контексті соціетальних перетворень / Ручка А.О., Костенко Н.В., Скокова Л.Г. // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: Кол. монографія. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1999.
12. Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А.Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – 288 с.
13. Jackson E. L. Will research on leisure constraints still be relevant in the twenty-first century? / E. L. Jackson // Journal of Leisure Research. – 2000. – № 1. – P. 61–68.
14. Hemingway J.L. Leisure studies and interpretive social inquiry / J.L. Hemingway // Leisure Studies. – 1995. – № 14. – P.32–47.
15. Samdahl D. A critique of leisure constraints: Comparative analyses and understandings / D.Samdahl, N.Jekubovich // Journal of Leisure Research. – 1997. – V. 29. – №4. – P. 430–452.
16. Jackson E.L. (Ed). Constraints to Leisure. – State College, PA: Venture Publishing, 2005.
17. Скокова Л. Матеріальна диференціація і культурне споживання в Україні /Л.Скокова // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін; за ред. В.Ворони, М.Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2009. – С.312–318.
18. Ручка А.О. Інфраструктурні зміни в культурній сфері сучасного українського соціуму // 3б. матер. Всеукр. наук.–практ. конф. “Культура в сучасному українському суспільстві”. – КНУКІМ, 2008. – С. 162–167.
19. Скокова Л. Відмінності культурного споживання у різних типах поселень /Л.Скокова // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В.Ворони, М.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2012. – С.455–465.
20. Ситар Л. Просторовий вимір структурних зрушень в культурній сфері регіону /Л.Й. Ситар // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 355–361.
21. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 95 с.

Отримано 02.10.2014 р.